

Олена Буняк

завідувачка відділу
документальних фондів та фотоматеріалів,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)

Olena Buniak

Head of the Department
of Documentary Collections and Photographic Materials,
The National Museum of the History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

МАТЕРІАЛИ АРХІТЕКТОРА ВОЛОДИМИРА ЗАБОЛОТНОГО В КОЛЕКЦІЇ НМІУ. ДО 125-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ

ARCHITECT VOLODYMYR ZABOLOTNYI'S MATERIALS IN THE NMHU COLLECTION: IN COMMEMORATION OF THE 125TH ANNIVERSARY OF HIS BIRTH

Анотація

У статті на основі музейних експонатів (документи, фотографії, живопис, меморіальні речі) зроблено спробу дослідити життєвий та творчий шлях відомого українського архітектора Володимира Заболотного (1898–1962), лауреата Державної премії 1-го ступеня (1941), яку він отримав за архітектурний проєкт будинку Верховної Ради УРСР.

Ключові слова:

архітектор, проєкт, музейний експонат, Національний музей історії України, будинок Верховної Ради УРСР.

Abstract

The article attempts to explore the life and work of the renowned Ukrainian architect Volodymyr Zabolotnyi (1898–1962), who was awarded the 1st Class State Prize (1941) for his architectural project of the Verkhovna Rada building of the Ukrainian SSR, based on museum exhibits (documents, photographs, paintings, and personal memorabilia).

Keywords:

architect, project, museum exhibit, National Museum of the History of Ukraine, building of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR.

У 2023 році виповнилося 125 років із дня народження видатного українського архітектора, засновника Академії архітектури Української РСР, автора проєкту будинку Верховної Ради України, вченого, педагога і громадського діяча, лауреата Державної премії 1-го ступеня, професора Володимира Заболотного (1898–1962). Народився майбутній архітектор у с. Карань (нині – в складі міста Переяслав). Його батьки Гнат (1870–1951) та Дарія (Одарка) (1874–1939) займалися домашнім господарством, тому і дітей своїх привчали змалечку до праці. Спогади про ранні дитячі роки В. Заболотного містяться в статті «Мої поради і побажання», адресованій юним читачам газети «Зірка»¹. У 1903 р. родина переїхала до Переяслава, де батько, опанувавши ювелірну справу, став майстром-золотарем із виготовлення церковного начиння. Фінансова спроможність сім'ї дозволила здібному підлітку вступити в 1908 р. до чоловічої гімназії, де він навчався до 1919 р. Свій трудовий шлях В. Заболотний розпочинав як музейник – після закінчення гімназії деякий час працював «реєстратором» історико-краєзнавчого музею в м. Переяславі, звідки перейшов на службу до політосвітвідділу Переяславського райвійськкомату на посаду художника-інструктора². За направленням райвійськкомату вступив до Київського політехнічного інституту на будівельне відділення. В 1922 р. перевівся до Київського архітектурного інституту³. Після його об'єднання з Ін-

ститутом пластичних мистецтв і створення Київського художнього інституту (з 2000 р. – Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури), продовжив навчання на архітектурному факультеті цього інституту під керівництвом професора архітектури Павла Альошина, чия майстерня була найпопулярнішою серед студентів. Під час навчання студент Заболотний брав участь у багатьох архітектурних конкурсах. Як одного із найбільш талановитих випускників, його залишили на кафедрі архітектури асистентом професора. Водночас він працював в Управлінні Південно-Західної залізниці, де разом із групою архітекторів під керівництвом професора Олександра Вербицького готував робочі креслення для Київського залізничного вокзалу. В 1929 р. Володимира Заболотного призначили головним архітектором київської філії проєктного інституту «Діпроміст», а в 1933 р. – головним інженером і головним архітектором київської філії «Цивільпроектбуд»⁴.

У 1934 р. після перенесення столиці Радянської України з Харкова до Києва був оголошений конкурс на кращий архітектурний проєкт Урядової площі з будинками для ЦК КП(б)У та Раднаркому УСРР. У конкурсі взяли участь відомі архітектори Москви, Харкова та Києва. Володимир Заболотний у складі київської бригади архітекторів брав участь у першому (1934) та другому (1935) турі конкурсу⁵. Архітектор Заболотний автор понад 40 проєктів житлових і гро-

¹ Центральний державний архів музеїв літератури і мистецтва України (далі – ЦДАМЛМУ): Ф. 47. – Оп. 1. – Спр. 35. – Арк. 1.

² Набок Л. М. Архітектор В. Г. Заболотний і його родина – хранителі та творці української культури [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ephshair.phdpu.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/2945/Архітектор...>(дата звернення: 20.11.2023).

³ Вечерський В. В. Заболотний Володимир Гнатович // Велика українська енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vue.gov.ua/> Заболотний, Володимир Гнатович (дата звернення: 20.11.2023).

⁴ Грачова Л. М. Архітектор Володимир Гнатович Заболотний. – Київ: Видавництво «Будівельник», 1967. – С. 14.

⁵ Там само. – С. 42.

мадських споруд. До найвідоміших робіт архітектора належать: будинок Верховної Ради України, будинки Укркоопспілки в Києві та Облспоживспілки у Вінниці, Палац культури в Дніпродзержинську (нині – Кам'янське), житловий будинок Академії наук (м. Київ, вул. Костьольна № 15) тощо. Він автор численних статей, доповідей, виступів, редагувань та ініціатор створення першої багатотомної «Історії українського народного мистецтва». Його особисті документи, наукові праці, творчі роботи – проекти, кресленики тощо зберігаються в провідних архівах та бібліотеках України, а саме: Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України⁶, Центральний державний архів вищих органів влади України, Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека імені В. Г. Заболотного⁷ та ін.

У Національному музеї історії України (далі – НМІУ) зберігається меморіальний комплекс документально-речових матеріалів відомого українського архітектора В. Заболотного. **(Рис. 1)** Це фотографії, документи, особисті речі, малюнки, передані музею дружиною архітектора Заболотною Зінаїдою Миколаївною (в дівочтві – Турович)⁸. Вони ввійшли до фондів груп «Рукописні документи» (шифр – «РД»), «Фотографії» (шифр – «Ф»), «Маллярство» (шифр – «М»), «Етнографія» (шифр – «Е»), «Метал» (шифр – «Мт»), «Різне» (шифр – «Р»)⁹.

Ця стаття не ставить за мету представити всю меморіальну спадщину Володимира Заболотного, що входить до

Рис. 1. Володимир Заболотний – видатний український архітектор. Українська РСР, Київ, середина 1950-х рр. Національний музей історії України. – Фонди. – Інв. № Ф-20237¹⁰.

фондових зібрань НМІУ, а лише документи, малюнки та окремі меморіальні речі, що, на думку автора, мають найбільший науковий та експозиційний інтерес і будуть цікавими для дослідників життєвого та творчого шляху відомого архітектора. Автор вважає за потрібне першими розглянути матеріали із музейної збірки «Рукописні документи» та подати їх детальний опис. Першим розглянемо Диплом Лауреата Сталінської премії 1-го ступеня за архітектурний проєкт будинку Верховної Ради УРСР¹¹. **(Рис. 2)**

⁶ ЦДАМЛМУ: Ф. 47. – Оп. 1. – Спр. 1 – 92.

⁷ Архітектор В. Г. Заболотний: біобібліографічний портрет (1898–1962): Бібліограф. покажч. / О. Б. Шинкаренко (уклад); Г. А. Войцехівська (ред.) [и др.]; Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека. – Київ: Укрархбудінформ, 1998 – 45 с. – (Видатні зодчі України).

⁸ Національний музей історії України (далі – НМІУ.) – Фонди. – Акт приймання-передавання № 2286 від 8 липня 1974 р.

⁹ НМІУ. – Фонди. – Колекційний опис № 143.

¹⁰ Національний музей історії України. – Фонди. – Інв. № Ф-20237.

¹¹ Там само. – Інв. № РД-5521.

Документ виготовлений на 4-х аркушах білого паперу. Текст надрукований золотавим, червоним та коричневим шрифтом, російською мовою та ілюстрований зображеннями серпа і молота, червоної зірки, гілок лавра і дуба, Спаської вежі Кремля в золотавих променях та портретом Й. Сталіна. В документі йдеться, що Постановою Ради Народних Комісарів Союзу РСР від 15 березня 1941 р. присуджена Сталінська премія першого ступеню Заболотному Володимиру Гнатовичу за архітектурний проєкт будинку Верховної Ради УРСР, спорудженого в 1939 році. Текст документу скріплений підписами Голови РНК Союзу РСР В. Молотова та керуючого справами РНК Союзу РСР Я. Чадаєва. Документ вкладено в коричневу шкіряну папку, на титульній стороні якої способом тиснення нанесено напис: «Лауреату / Сталинской / премии» (Лауреату Сталінської премії) та прикріплено металевий темного кольору медальйон із рельєфним погрудним зображенням у профіль В. Леніна та Й. Сталіна.

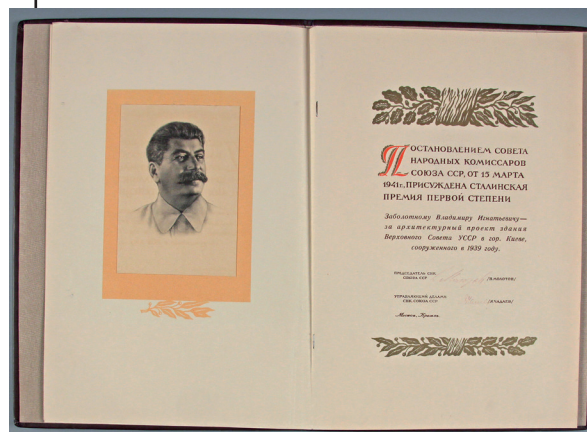
До фондової збірки рукописних документів також увійшло Посвідчення № 24 лауреата Сталінської премії¹² (Рис. 3), яке В. Заболотний отримав у 1944 р.

Документ виготовлений на двох аркушах паперу, вклеєних в обкладинку. Текст надрукований шрифтом чорного кольору та доповнений рукописом чорним чорнилом, російською мовою.

Рис. 3. Посвідчення № 24 лауреата Сталінської премії Володимира Заболотного. СРСР, Москва, 1944 р.

Рис. 2. Диплом Лауреата Сталінської премії 1-го ступеня за архітектурний проєкт будинку Верховної Ради УРСР Володимира Заболотного. СРСР, Москва, 1941 р.

У документі йдеться, що Постановою Ради Народних Комісарів Союзу РСР від 15 березня 1941 р. за № 558 Заболотному Володимирі Гнатовичу присуджена Сталінська премія першого ступеню і присвоєно звання Лауреата Сталінської премії. Текст завірений підписами голови комітету та вченого секретаря (прізвища підписантів не розшифровані). Обкладинка шкіряна, темно-коричневого кольору, на титульній стороні якої золотавим шрифтом способом тиснення нанесено напис: «Лауреат / Сталинской премии» (Лауреат Сталінської премії).

Третій документ із зібрання рукописних документів це – Посвідчення № 22

¹² НМІУ. – Фонди. – Інв. № РД-5520.

Рис. 4. Посвідчення № 22 члена Комітету з Сталінських премій в галузі мистецтва і літератури Володимира Заболотного. СРСР, Москва, 1953 р.

члена Комітету з Сталінських премій в галузі мистецтва і літератури¹³. (Рис. 4)

Документ виготовлений на двох аркушах паперу, вклеєних в обкладинку. Текст надрукований чорним шрифтом, доповнений рукописом чорним чорнилом, російською мовою. Документ завірений підписами голови комітету О. Фадєєва та вченого секретаря В. Каменова. Обкладинка шкіряна, темно-коричневого кольору, на титульній стороні по середині надруковано золотавим шрифтом у чотири рядки: «Комитет / по Сталинским премиям / при Совете Министров / СССР» (Комітет із сталінських премій при Раді Міністрів СРСР), над текстом зображення Державного герба СРСР золотавого кольору.

Як відомо, Сталінська премія (з 1966 р. – Державна премія СРСР) була заснована Постановою Ради Народних Комісарів СРСР 20 грудня 1939 р. на честь 60-річчя Й. Сталіна. До 1953 р. «... гроші на Сталінські премії бралися з гонорарів Сталіна від видання його письмової продукції (у тому числі за кордоном)..»¹⁴, а після 1953 р. – виділялися з держбюджету.

Отже, архітектор Володимир Заболотний став лауреатом Державної (Сталінської) премії за проектування та спорудження будинку Верховної

Ради УРСР. Питання про спорудження спеціального будинку для проведення сесійних засідань Центрального Виконавчого Комітету (ЦВК) УСРР постало незабаром після перенесення столиці Радянської України з Харкова до Києва. У лютому 1936 р. був оголошений закритий конкурс на складання проєкту такого будинку. До конкурсу були залучені архітектори С. В. Григор'єв, В. І. Риков, Я. А. Штейнберг та В. Г. Заболотний¹⁵. Варто зауважити, що перед архітекторами, які брали участь у конкурсі, стояло нелегке завдання. Пошук вдалого архітектурного рішення ускладнювала необхідність врахувати, крім особливостей рельєфу та наявності великої кількості паркових насаджень, також сусідство, з одного боку, багатоповерхового будинку Ради Міністрів УРСР, спорудження якого за проєктом архітектора І. Фоміна розпочалося в 1936 р., а з іншого – невисокого будинку колишнього Маріїнського палацу, запроєктованого Бартоломео Растреллі. В результаті конкурсу перша премія була присуджена В. Заболотному. В липні того ж року після урядового перегляду проєкт прийняли для дальшої розробки. Відразу ж було організовано авторську архітектурну майстерню при ЦВК УСРР, яка приступила до підготовки робочих

¹³ НМІУ. – Фонди. – Інв. № РД-5522.

¹⁴ Архітектура України у державних преміях: 1941–2007 / За заг. ред. М. М. Дьоміна, Н. М. Кондель-Пермінової, А. О. Пучкова; Редкол.: М. М. Дьомін (голова), Г. О. Урусов, Т. Г. Друцька та ін. – Київ: Центр історико-містобудівних досліджень, 2008. – С. 14.

¹⁵ Заболотний В. Будинок Верховної Ради УРСР. – Київська правда // 1950. – 4 червня. – С. 3.

креслень. У серпні 1936 р. розпочалися і будівельні роботи. В. Заболотному було доручено все робити за своїми проєктами аж до дверної ручки, й тим створити єдиний характер та стиль споруди як усередині, так і ззовні. На початку будівництва кошторисна вартість будівлі складала 7 млн. крб., а на час здачі в експлуатацію – 13,5 млн. крб.¹⁶ Така велика різниця пояснюється, насамперед тим, що автору проєкту було запропоновано в 1937–1938 рр. внести зміни до проєкту сесійної зали – збільшити кількість місць та додаткових приміщень. До середини 1939 р. будівництво було завершено, а 25 липня будинок здано в експлуатацію¹⁷. Урядова комісія прийняла його з оцінкою відмінно, і переда-

ла Верховній Раді УРСР. Із сказаного вище випливає, що офіційно будівлю було здано в експлуатацію в середині літа 1939 р., проте, відомий архітектор Павло Альошин мав дещо іншу думку, яку він висловив на сторінках журналу «Архітектура Радянської України»: «4 травня поточного року [1939] в новому, щойно закінченому будинку Верховної Ради УРСР був відкритий урочистий шевченківський пленум Спілки радянських письменників України. Цей день і є днем, коли будинок Верховної Ради був переданий в експлуатацію»¹⁸.

Отже, по завершенню будівництва на Печерських пагорбах Києва з'явилася прямокутна у плані досить об'ємна триповерхова споруда з колонадою на всі три поверхи і невисоким стилобатом, яка стала окрасою міського ландшафту. Головний фасад будинку Верховної Ради – урочистий, спокійний без зайвих декоративних елементів. (Рис. 5)

У центрі будівлі над восьмигранним сесійним залом розміщений скляний купол, що забезпечував природне освітлення головного залу. Ззовні будинок витриманий у світлих тонах завдяки застосуванню світлої теразитової штукатурки й світло-сірого кованого турчинського граніту, яким облицьовані стіни цокольного поверху. З цими тонами контрастує темний цоколь, що виконаний із полірованого лабрадориту і має значний виступ відносно площини стін¹⁹. Велику увагу автор проєкту приділив художньому оформленню інтер'єрів, застосувавши високоякісні штукатурки, ліпний орнамент, штучний мармур, скло, мозаїку, художні вироби з металу, дерева та інших матеріалів.

Рис. 5. Будинок Верховної Ради. Головний фасад. Українська РСР, м. Київ, поч. 1940-х рр. Центральний державний архів музей літератури і мистецтва України. – Ф. 47. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 7

¹⁶ Онищук С. Архітектор Володимир Заболотний: традиції мовою сучасності // Антиквар. – № 2. – 2020. – С. 61.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Альошин П. Ф. Будинок Верховної Ради УРСР в Києві // Архітектура Радянської України. – № 11. – 1939. – С. 3.

¹⁹ Моїсеєнко В. П. Будинок Верховної Ради Української РСР. – Київ: Держбудвидав УРСР, 1960. – С. 11.

В інтер'єрі вестибюля й головного фойє він вдало поєднав архітектуру й монументальний живопис. Йдеться про мальовничий плафон на тему «Квітуча соціалістична Україна» (роботи лєнінградських майстрів В. С. і Б. В. Щєрбакових – батько і син), що розташований у центральній частині стелі головного фойє над парадними сходами.

У повоєнний час В. Заболотний відновив пошкоджений війною будинок Верховної Ради УРСР. Перед архітектором стояло нєлегке завдання: уряд вирішив нє тільки відновити будівлю, але й розширити її. У 1948 р. за проєктом В. Заболотного до існуючої споруди з боку парку прибудували напівкільцевий в плані триповерховий корпус. У результаті поєднання новобудови з уже існуючою будівлею утворився внутрішній дворик, в загальну архітектурну композицію якого органічно влився й колишній задній фасад будинку²⁰. Стіни прибудованого корпусу на висоту трьох поверхів прикрасили пілястри, ідентичні півколонам фасаду будинку з боку вулиці Кірова (тепер – М. Грушевського). Таке рішення забезпечило єдність зовнішнього архітектурного ансамблю всієї будівлі. Також було піднято на один метр купол, що значно поліпшило виразність будинку. В процесі відновлення Верховної Ради автором проєкту також були внесені зміни у внутрішнє оздоблення: в художнє оформлення інтер'єрів було введено більше національних мотивів; змінено

капітелі пілонів на більш класичну форму; біля урядових лож і президії звільнено пілони від зайвого ліплення; на стіні біля президії зроблено спеціальну нішу для скульптури Сталіна; зроблено зовсім іншої форми кришталеву люстру в залі, яка має діаметр 6,5 метрів і вагу – близько 4 тонн²¹; у кулуарах третього поверху забрано декоративні пілони; поліпшено композицію тематичного розпису стелі над вестибюлем, яка поновлена художником Щєрбаковим – автором первинного плафона; введено більше національних мотивів у ліплення і орнаментальний розпис у кулуарах та інших приміщеннях, поліпшилося їх композиційне пов'язання з класичними формами тощо²². У 1949 р. будинок Верховної Ради УРСР було повністю відбудовано.

Багатогранний талант Володимира Заболотного проявився нє тільки в архітектурній творчості, а й у галузі образотворчого мистецтва. Він створив серію малюнків, акварелей та картин, написаних олійними фарбами. У Національному музеї історії України у фондовій групі «Малярство» зберігаються його акварелі, які також представляють значний інтерес для дослідників. Це – «На Дніпрі»²³ (Рис. 6), «В'юнище»²⁴ (Рис. 7), «Уфа»²⁵ (Рис. 8), «Переяслав-Хмельницький»²⁶. (Рис. 9)

Особисті (меморіальні) речі В. Заболотного – люлька²⁷ (Рис. 10), етюдник²⁸ (Рис. 11), пензлик²⁹ та стілець похідний³⁰ (Рис. 12) – зберігаються у фондовій групі

²⁰ Моїсеєнко В. П. Будинок Верховної Ради Української РСР. – Київ: Держбудвидав УРСР, 1960. – С. 13.

²¹ Заболотний В. Будинок Верховної Ради УРСР. – С. 3.

²² Там само.

²³ НМІУ. – Фонди. – Інв. № М-1753.

²⁴ НМІУ. – Фонди. – Інв. № М-1752.

²⁵ НМІУ. – Фонди. – Інв. № М-1754.

²⁶ НМІУ. – Фонди. – Інв. № М-1755.

²⁷ НМІУ. – Фонди. – Інв. № Е-2465.

²⁸ НМІУ. – Фонди. – Інв. № Е-2466.

²⁹ НМІУ. – Фонди. – Інв. № Е-2464.

³⁰ НМІУ. – Фонди. – Інв. № Е-2467.

Рис. 6. Малюнок. «На Дніпрі».
В. Заболотний. 1954 р.
Папір, акварель

Рис. 7. Малюнок. «В'юнице».
В. Заболотний. 1959 р.
Папір, акварель

Рис. 8. Малюнок. «Уфа».
В. Заболотний. 1942 р.
Папір, акварель

Рис. 9. Малюнок.
«Переяслав-Хмельницький».
В. Заболотний. 1960 р.
Папір, акварель

Рис. 10. Люлька
В. Заболотного.
1940-ві – 1950-ті рр.
Довжина 13 см,
висота 4 см

Рис. 11. Етюдник
В. Заболотного.
1940-ві рр. 23,5x29,5x7 см

Рис. 12. Стілець
похідний дерев'яний
В. Заболотного.
1940-ві – 1950-ті рр.

«Етнографія». Серед них є речі, які архітектор використовував під час пейзажних замальовок з натури, що безпосередньо свідчать про його захоплення живописом.

Висновки

Отже, у цій статті акцентовано увагу на окремих моментах із творчої біографії відомого українського архітектора Володимира Гнатовича Заболотного, лауреата Державної премії за архітектурний проєкт будинку Верховної Ради Української РСР. Висока майстерність

архітектурно-художнього рішення будівлі дає право віднести її до кращих творів української архітектури радянської доби. А вперше введені до наукового обігу документально-художні матеріали та меморіальні речі архітектора, що зберігаються в Національному музеї історії України, можуть бути використані в експозиційно-виставкових проєктах та подальших наукових дослідженнях життєвого та творчого шляху Володимира Заболотного.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Альошин П. Ф. Будинок Верховної Ради УРСР в Києві // Архітектура Радянської України. – № 11. – 1939.

Архітектор В. Г. Заболотний: біобібліографічний портрет (1898–1962): Бібліографічний покажчик / О. Б. Шинкаренко (уклад); Г. А. Войцехівська (ред.) [и др.]; Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека. – Київ: Укрархбудінформ, 1998 – 46 с. – (Видатні зодчі України).

Архітектура України у державних преміях: 1941–2007 / За заг. ред. М. М. Дьоміна, Н. М. Кондель-Пермінової, А. О. Пучкова; Редкол.: М. М. Дьомін (голова), Г. О. Урусов, Т. Г. Друцька та ін. – Київ: Центр історико-містобудівних досліджень, 2008. – 364 с.

Вечерський В.В. Заболотний Володимир Гнатович // Велика українська енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vue.gou.ua/> Заболотний, Володимир Гнатович (дата звернення: 20.11.2023)

Грачова Л. М. Архітектор Володимир Гнатович Заболотний. – Київ: Видавництво «Будівельник», 1967. – 44 с.

Заболотний В. Будинок Верховної Ради УРСР. – Київська правда // 1950. – 4 червня.

Моїсєнко В. П. Будинок Верховної Ради Української РСР. – Київ: Держбудвидав УРСР, 1960. – 29 с.

Набок Л. М. Архітектор В. Г. Заболотний і його родина – хранителі та творці української культури [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ephseir.phdpu.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/2945/Архітектор...> (дата звернення: 20.11.2023)

Національний музей історії України. – Фонди. – Акт приймання-передавання № 2286 від 8 липня 1974 р., Колекційний опис № 143, Інв. №№ РД-5520, РД-5521, РД-5522, М-1752, М-1753, М-1754, М-1755, Е-2464, Е-2465, Е-2466, Е-2467, Ф-20237

Онищук С. Архітектор Володимир Заболотний: традиції мовою сучасності // Антиквар. – № 2. – 2020.

Центральний державний архів музей літератури і мистецтва України – Ф. 47. – Оп. 1. – Спр. 5, Спр. 35.